

FANTOLY ZSANETT

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége európai kitekintéssel

Doktori értekezés tézisei

Szeged
2007

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége európai kitekintéssel

Írta:

Dr. Fantoly Zsanett
egyetemi adjunktus

Témavezető:

Prof. Dr. Nagy Ferenc
tanszékvezető egyetemi tanár

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BÜNTETŐJOGI ÉS BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOGI TANSZÉK

1. A kutatási téma előzményeinek rövid összefoglalása

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége, illetve büntetőeljárás keretében történő szankcionálhatósága régtől fogva nem ismeretlen az *angolszász jogrendszerben* és egyes kontinentális európai országok (pl. Hollandia, Franciaország) jogi szabályozásaiban. Az angolszászok - praktikus megoldásként - „személy” alatt a természetes és jogi személyeket egyaránt értik, és gazdag esetjoggal, illetve szakirodalommal rendelkeznek a jogi személyek büntetőjogi felelőssége tárgyában [*Wells, Wolf*]. A bűnösségen alapuló felelősség (*mens rea*) elvét és az ehhez kapcsolódó további büntetőjogi alapelveket áttörve, a dogmatikai problémák helyett a gyakorlat szükségleteire helyezik a hangsúlyt. Angolszász jogterületen mára már nem csak az objektív felelősséget feltételező *regulatory offence*-k vonatkozásában, hanem általánosan elfogadott a társaságok büntetőjogi felelőssége.

Európának a német dogmatikai alapokon „nevelkedett” területeit tekintve a kollektív büntetőjogi felelősség gyökerei már a római jogban megjelentek, a középkorból pedig számtalan eset ismert, amikor egész városokat marasztaltak el. *Von Savigny* és *Pucha* fellépésével azonban a jogi személyeket „jogi fikcióként” kezdték kezelni, amelyek társadalmilag engedélyezett célra alakultak és céljaiktól eltérő jogellenes magatartást nem követhettek el. A hagyományos büntetőjogi alapelvek és a felelősség alapjainak dogmatikai kiforrottsága mellett a jogi személyek büntetőjogi felelőssége vagy legalábbis büntetőeljárás keretében történő szankcionálhatósága sokáig idegen testként nem ékelődhetett a büntetőjog szerves egészébe, helyette a társaságok vezető tisztségviselőinek személyes felelősségét vizsgálták. [*Roxin, Jescheck*].

A társadalmi-, gazdasági fejlődés rohamos térhódításával azonban felgyorsultak a kriminalizációs folyamatok és számos olyan bűncselekményi tényállás realizálódik, amelynek elkövetői nem a természetes, hanem a jogi személyek köréből kerülnek ki. A jogi személyek struktúrái mögött megbújnak az egyéni elkövetők, esetenként a cégalapítás valódi oka a bűncselekmények elkövetésének elfedése. A büntetőjog nem maradhat tétlen a milliós fogyasztóvédelmi-, adócsalások, hitelezési manipulácók, illetve környezeti károkozások mellett, amelyek elkövetői a jogi személyek többszörösen összetett szervezeti felépítésének köszönhetően sok esetben felderíthetetlenek maradnak.

A büntetőjogi szakirodalom ezért egyre szélesebb körben támogatja ezen új felelősségi forma létjogosultságát, még a korábban a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedő német jogásztársadalom körében is [*Heine, Fieberg*]. Észlelték ugyanis, hogy a tényleges

elkövetőknek a szervezeten belüli beazonosítása esetenként reménytelen feladat, és az sem egyedi, hogy a „bűnös” vezetőségi tag leváltásával a társaság tovább folytatja jogsértő tevékenységét.

A kortárs hazai szakirodalomban 1995-ben jelent meg először tanulmány, amely a jogi személy büntetőjogi felelősségének kérdésével foglalkozik [*Fülöp*]. A rendszerváltást követően aztán sorra jelentek meg e tárgykörben publikációk, amelyek részint *pro*, részint *contra* érvelnek e sajátos felelősségi forma bevezetése vonatkozásában [*Kígyóssy, Sántha, Tóth, Erdei*].

A szakirodalom és az egyes tagállami törvényhozó szervek mellett az *Európai Unió jogalkotói* is észlelték a társaságok, jogi személyek térhódítását a bűnözésben [*Delmas-Marty-Vervaele*]. Ezért előbb az Unió pénzügyi érdekeinek védelmében, később szélesebb területeken (környezetvédelem, emberkereskedelem stb.) jelentettek meg olyan jogforrásokat, amelyekben arra sarkallják a tagállamokat, hogy gondolják át jogalkotásukban a jogi személyekkel szembeni hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók alkalmazásának bevezetését. Önmagában ez a kívánalom még nem jelentené szükségszerűen a büntetőjogi fellépésre való kötelezettséget, amennyiben a tagállam polgári-, társasági-, közigazgatási, illetve versenyjogi szabályai megfelelnek a szankciók jellemzőiként előírt fogalmi triáznak. A tagállamok többsége azonban (így Magyarország is) szükségesnek tartja e körben „a legnagyobb ágyúk”, a büntetőjogi eszközök igénybe vételét.

2. Az értekezés célja és az értekezés elkészítésében alkalmazott módszerek

Az értekezés *célja* annak átgondolása, hogy a személyegyesülések büntető jogellenes cselekményeivel szemben való fellépés milyen szabályozás alapján lenne a leghatékonyabban megvalósítható. Ennek során áttekintettük a vonatkozó Európai Uniós és nemzetközi jogi normákon túl Európa országainak szabályozási modelljeit, előre vetítve a kérdéssel kapcsolatban jelentkező dogmatikai és eljárási problémákat, illetve az azokra adandó lehetséges megoldási alternatívákat.

Kutatási módszerünk a hazai és a külföldi szakirodalom (monográfiák, tan- és kézikönyvek, szakcikk) és esetenként joggyakorlat széleskörű feldolgozása mellett a vonatkozó jogforrások – megbízható oldalakon, általában az Európai Unió hivatalos honlapján történő – internetes fellelhetőségének vizsgálata volt. Igyekeztünk naprakész joganyaggal dolgozni, a témában megjelent angol, német, illetve francia nyelvű irodalmat és jogszabályokat egyaránt

lehetőség szerint teljes körűen áttekinteni. Tudományos eredményeinket annak reményében fogalmaztuk meg, hogy a magyar büntetőjog fejlődésének évszázadok óta életre törő „mostoha-gyermeke”, a jogi személy büntetőjogi jogalanyisága – ha nem is szerves egységként -, de betagozódást nyerjen a büntetőjog rendjébe.

3. Az értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása

3.1. A jogi személy büntethetőségéhez kapcsolódó egyes elméletek

A jogi személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatakor elsődleges kérdés annak tisztázása, kinek és mely cselekményén alapul a társaság felelőssége.

3.1.1. A – Franciaországban, Nagy-Britanniában vagy Kanadában elterjedt – *azonosítási (vagy identifikációs) modellben* gondolkodók szerint a *vezetőség jelenti ténylegesen a jogi személyt* (ők a jogi személy „agya”, „egója”), így - meghatározott feltételek mellett - az ő - szándékos vagy gondatlan, tevési vagy mulasztásos – magatartásuk ad alapot a jogi személlyel szembeni fellépésre, az ő magatartásukat számítják be a jogi személynek.

3.1.2. A – Hollandiában vagy Amerikában meghatározó - *helyettesítési (vagy mögöttes) felelősség képviselői* szerint - a „*qui facit per alium facit per se*” elvből kifejlődve - *az alkalmazott magatartásáért felel az őt foglalkoztató jogi személy*, tehát itt már a „vérehajtó apparátus” cselekedete is felelősség-megalapozó.

3.1.3. Az U.S.A.-ban elterjedt *aggregált („összegyűjtött”) doktrína* alapján a *jogi személyen belül* tevékenykedő *több természetes személy cselekménye*, mentális tudata *adódik össze*. A kollektív elmélet hibája, hogy ezek az egyének esetenként nem is tudnak egymásról (pl. különböző osztályokon dolgoznak) és ezáltal a jogi személy szankcionálása értelmét veszti. A felelősség alapja ugyanis nem az, hogy A, B és C magatartását összeadjuk, hanem hogy a természetes személy elkövetőket foglalkoztató társaság elmulasztott kidolgozni megfelelő biztonsági politikát a kumulált magatartások által okozott bűncselekmény elkerülésére.

3.1.4. *Fisse és Braithwaite* nevéhez fűződik a *reaktív vállalkozási bűnösség* modellje. Lényege, hogy a *bíróság feljogosítja a jogi személyt annak megállapítására, hogy ki volt a felelős a bűncselekmény bekövetkezéséért*. A társaságnak megfelelő intézkedéseket kell fogyanatosítania az elkövetővel szemben és az ismételt elkövetés megakadályozására. Ha a cég megteszi a szükséges lépéseket, a bíróság eltekint a büntetőjogi felelősség megállapításától és a szankcionálástól. Ha azonban elmulasztja a szükséges intézkedések fogyanatosítását,

büntetést szabnak ki rá, de a felelősség alapja nem a bűncselekmény elkövetésekor fennálló hanyagsága, hanem hogy nem reagált megfelelően az alkalmazottja által elkövetett bűncselekményre.

3.1.5. Angliában terjedt el a *hibás menedzsment-modellje*, amit *kizárólag gondatlan emberölés vonatkozásában* értelmeznek. Lényege szerint a jogi személy akkor felel gondatlan emberölésért, ha a vezetőség mulasztása egy vagy több ember halálát okozta; és a vállalat központi szervezettsége messze nem érte el azt a szintet, amely a vállalkozástól az adott körülmények között elvárható.

3.1.6. A hibás menedzsment-modellről már csak egy lépés az Ausztráliában elterjedt *vállalati bűnösség doktrínája* (vagy a *szervezeti felelősség modellje*), amely azt vallja, hogy nem csak a természetes személyek vonatkozásában beszélhetünk *mens rea*-ról, hanem a *vállalat is rendelkezik önálló mentális elemmel*. A társaság bűnössége nem más, mint annak szervezettsége, ugyanis meghatározott eljárások, stratégiák, célok, vállalati kultúra, hierarchia stb. összegződik egy-egy cégben, amely ezeken keresztül engedi vagy éppen támogatja a bűncselekmény elkövetését. Ha a vállalkozás előre látja a kockázati tényezőt vagy netán ő maga kreálja azt, ami által biztos lehetett a káros eredmény (bűncselekmény) bekövetkezésében, a vállalati bűnösség kimutatható.

3.2. A hagyományos büntetőjogi alapelvek újraértékelése és a jogi személy szankcionálása során jelentkező egyéb problémák

A jogi személy büntetőjogi felelősségének bevezetése, illetve a jogi személy büntetőeljárás keretében történő szankcionálása számos hagyományos büntetőjogi alapelv átgondolását, illetve újraértékelését veti fel.

3.2.1. *A jogi személy, mint jogi fikció (ultra vires) elve* az 1840-as évek elején *von Savigny* német jogtudós tollából született és fikciós elmélet néven terjedt el. Lényege szerint a jogi személy nem más, mint a jog alkotta intézmény: jogi fikció. Ez meghatározza cselekvési lehetőségeit is: csak olyan „cselekedetei” lehetnek, amelyek alapítási céljainak megfelelnek és amelyekre a törvény feljogosítja. *Savigny* szerint tehát a jogi személy büntetőjogi jogalanyisággal nem rendelkezhet, kizárólag a tagjai ellen indítható büntetőjogi felelősség megállapítására irányuló büntetőeljárás.

3.2.2. *A bűnösségen alapuló felelősség* elvének lényege szerint a jogi személy büntetőjogi felelőssége soha nem állapítható meg, mivel a jogi személynél nem beszélhetünk a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges bűnös tudatról.

3.2.3. *A jogi személlyel szemben kiszabható szankciók köre* erősen behatárolt. A büntetések meghatározott fajtái ugyanis fizikai valóságot szükségeltetnek, csak élő természetes személyen hajthatók végre. Ezáltal a jogi személlynél értelmetlenné válik a halálbüntetés és a szabadságvesztés értelmezése, ami a vagyoni szankciók előtérbe kerülését vonja maga után.

3.2.4. *A kétszeres értékelés, illetve szankcionálás tilalma (non bis in idem elve)* akkor jelentkezhet problémaként, ha a jogi személy felelőssége mellett a tényleges elkövető természetes személy felelősséget is meg akarjuk állapítani. Amennyiben a jogi személy felelősségre vonhatóságának feltételeként szabjuk a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítását, illetve a természetes személy elkövető megbüntetését (ahogyan azt – többek között - a magyar törvény is teszi), gyakorlatilag ugyanazért a cselekményért két „elkövető” ellen indítunk eljárást, illetve két „elkövetőt” sújtunk büntetőjogi hátránnyal. Kétségtelen azonban, hogy lényegesen nagyobb visszatartó erővel bír, ha - a jogi személy felelősségének megállapításán túl - azt is megbüntetjük, aki a tényleges elkövető volt. Ennek viszont elengedhetetlen feltétele a természetes személy elkövető beazonosítása a jogi személyen belül.

3.2.5. *Nulla poena sine crimine elv* áttöréseként a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapítása során esetenként olyan személyek is büntetést szenvednek (pl. részvénytulajdonosok), akik ténylegesen nem vettek részt a bűncselekmény elkövetésében.

3.3. A jogi személy büntetőjogi felelősségének megtétele az Európai unió és a nemzetközi jog vonatkozó jogforrásaiban

Magyarország és az Európai Unió közötti csatlakozási tárgyalások során az Unió „*kiemelt prioritás*”-ként kezelte a jogi személlyel szembeni hatékony és megfelelő visszatartó erővel bíró fellépést. Függetlenül attól, hogy a csatlakozásunkkor már bent lévő 15 tagállam sem szabályozza és alkalmazza egységesen a jogi személy felelősségének problematikáját, az újonnan csatlakozók irányába hangsúlyosabban jelentkezett a követelményrendszernek történő megfelelés elvárása.

Az Európai Unió tagállamai *négy csoportba* oszthatóak azon szempont alapján, hogyan szabályozzák a jogi személy felelősségének kérdését.

1./ Az első csoportot azok az országok alkotják, amelyek a jogi személyek számára büntetőjogi felelősséget teremtenek *bármely bűncselekmény* elkövetése esetén. Ide tartozik pl. Belgium, Dánia, Írország, Hollandia és Nagy-Britannia.

2./ A második csoportba azok az országok tartoznak, amelyek csak *meghatározott bűncselekmény-kategóriák* esetére szabályozzák a jogi személyek büntetőjogi felelősségét. Ilyen megoldást alkalmaz Spanyolország vagy Portugália.

3./ Az országok harmadik csoportja a bűncselekmények elkövetésekor megállapítja a jogi személy büntetőjogi felelősségét, de szankcióként kizárólag *bírságot* határoz meg, ahogyan azt a svéd Büntető Törvénykönyv tartalmazza.

4./ Végül a negyedik csoportot azok az országok alkotják, amelyek elzárkóznak a jogi személy büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága elől és csak a közigazgatási jog keretein belül szankcionálják a jogi személyeket. Ide tartozik Németország és Bulgária.

Az értekezésben az Európai Unió vonatkozó számos *jogforrásának* (egyezmény, kerethatározatok, együttes fellépések, irányelvek) áttekintése után a nemzetközi jog vonatkozó jogforrásait (OECD egyezmény, ENSZ egyezmény, FAFT ajánlás, Európa Tanácsi egyezmények és határozatok) vettük sorra. Emellett szóltunk a *Corpus Juris Europaeae*-ről, mint az európai büntetőjog- tudomány termékéről.

3.4. Az európai államok törvényalkotásáról és joggyakorlatáról

Harminc európai ország jogi helyzetéről – az Európai Unió tagállamairól, valamint a svájci, a norvég és az izlandi jogi helyzetről adtunk áttekintést.

Előjáróban leszögezendő, hogy nem minden tagállam ismeri és alkalmazza e felelősségi formát a *kriminális büntetőjog* területén, azonban a *közigazgatási büntetőjog, szabálysértési jog* terén azon tagállamok is elfogadják, amelyek egyébként - alkotmányossági és büntetőjog alapelvekre hivatkozással - a büntető anyagi és eljárási jog vonatkozásában rendszeridegennek tartják.

A civiljogi felelősséget - általában - nem vizsgáltuk. A felelősség határait a szabálysértési jognál húztuk meg, mivel a szabálysértési jog a kriminális büntetőjog olyan határterülete, amely sok szempontból a kriminális büntetőjoghoz hasonló felelősségi formát teremt. Egyebekben a büntetőjog és a szabálysértési jog elhatárolásának kritériumaira a szakirodalomban sem alakult még ki egységes álláspont. Általában a törvényhozó kötelező értékelése ad támpontot a szabálysértési jogtalanság és a bűncselekményi jogtalanság elkülönítésére.

A megvizsgált 30 európai állam többségében elismerik a jogi személyek büntetőjogi szankcionálhatóságát.

Az angolszász jogrend államaiban (*common law: Nagy-Britannia, Írország, Ciprus*) a jogi személyek büntetőjogi felelősségét már régóta alkalmazzák; - ahogyan már említést nyert - ezekben az országokban a „személy” fogalmán a jogi személyeket is értik (pl. Nagy-Britannia: *Interpretation Act 1978*).

A kontinentális Európa országaiban működő modellek között különbség tehető: a felelősséget vagy *az anyagi büntetőjogban* („büntethetőség”) vagy pedig *a közigazgatási (szabálysértési) jogban* fektetik le; bár több állam szabályozásában ez nem válik el mereven egymástól.

Egy *jogösszehasonlító keresztmetszet* keretében ismertettük az előzőekben részletesen bemutatásra került országok szabályozási modelljeinek többé-kevésbé közös vonásait, illetve kísérletet tettünk meghatározott szempontok szerinti rendszerezésre. Ezen belül megvizsgáltuk:

a.) A kodifikáció lehetséges módzatait:

- Az angolszász törvényhozás praktikus megoldása: „személy” alatt büntetőjogi értelemben nem csak ember, természetes személy érthető, hanem jogi személy is. Ekkor nem szükséges módosítani a Btk-t, de meg kell vizsgálni, hogy a természetes személlyel szemben kiszabható egyes büntetésnek a jogi személy által elkövetett bűncselekmény esetében mi felel meg.

- A jogi személyek felelősségét beiktatni a meglévő Büntető Törvénykönyv keretei közé, - ahol lehetséges – át-, illetve újraértelmezve ezzel több hagyományos büntetőjogi alapelvet.

- Egy teljesen különálló Társasági Büntető Törvénykönyv létrehozatala. Ez azért is lehet célravezető, mivel a jogi személy büntetőjogi felelőssége – álláspontunk szerint – soha nem fog a büntetőjog szerves egészébe úgy betagozódni, mintha nem idegen test lenne.

b.) Mely bűncselekmények alapozzák meg a jogi személy felelősségét:

Hét országban a *bűncselekmények* szűken korlátozott körére terjesztik ki a jogi személy felelősségét; másik hat országban átfogóbb, tágabb listát alkalmaznak; a többi tizennégy országban a felelősség minden bűncselekményre, általános hatállyal kiterjesztett.

c.) Mely jogi személyek érintettek a felelősség vizsgálatakor:

Az országok több mint felében a felelősség nem korlátozódik a jogi személyiségű gazdasági társaságokra. Az államot, illetve az állami szerveket azonban többnyire kiemelik a szabályozás személyi hatálya alól.

d.) A felelősségi feltételeket:

Az országok két nagy csoportját különböztethetjük meg: az egyik csoportban alapvetően azt a kritériumot tekintik mérvadónak, hogy a cselekményt a jogi személy javára (megbízásából, nevében, érdekében) követték-e el, a másik csoportba tartozó országokban kevésbé konkrétan körülírható összefüggést használnak.

e.) Az egyén és a jogi személy büntethetőségének viszonyát:

A természetes személy elítélése gyakorlatilag csak Magyarországon előfeltétele a jogi személy elítélésének.

f.) A kiszabható pénzbüntetés meghatározásának módját:

A *pénzbüntetés összegének* meghatározásával kapcsolatban több különböző modell létezik. Leggyakrabban meghatároznak egy fix, maximálisan kiszabható összeget, mely minden bűncselekmény esetén érvényes; ez az összeg 320.000 és 16 millió Euró között mozog. Egyes államokban a bűncselekménnyel elért (vagy elérni kívánt) előnyt, vagy az azzal okozott kárt veszik alapul. A büntetés legmagasabb összegét kivételesen az éves nyereség százalékos aránya szerint állapítják meg, helyenként pedig napi tételeken alapuló rendszert alkalmaznak.

3.5. A magyar szabályozás

A személyegyesülések büntetőjogi felelőssége jogtörténeti fejlődésének áttekintése után az értekezés a téma hazai feldolgozóinak álláspontjait ismerteti.

Önálló alcímben foglalkozik a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvénnyel. A törvény nem a jogi személy büntetőjogi felelősségéről szól, hanem megteremti a lehetőséget – meghatározott feltételek mellett – a jogi személlyel szemben intézkedések alkalmazására. Valójában nem büntetőjogi intézkedések jogi személyekkel szembeni kiszabási lehetőségéről van szó, hanem arról, hogy a büntető bíróság a jogi személyekkel szemben polgári jogi, illetve igazgatásrendészeti jellegű szankciókat alkalmaz objektív alapon, a jogi személy, mint önálló jogalany vétkességének vizsgálata nélkül. Így nem a jogi személy felelősségéről, hanem annak szankcionálásáról beszélhetünk.

A törvény a természetes személyek szándékos bűncselekményeit e személyeknek a jogi személyhez való kapcsolatuk alapján a jogi személynek számítja be. A jogi személlyel szemben a büntetőjogi intézkedés alkalmazhatóságának általános *előfeltétele*, hogy a Btk.-ban meghatározott szándékos bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára vagyoni előny

szerezését célozta vagy eredményezte. Ezen általános előfeltétel megléte esetén a jogi személy akkor szankcionálható, ha

- a természetes személy elkövető mint a jogi személy ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tagja vagy tisztségviselője, felügyelő bizottságának tagja, illetve ezek megbízottja a jogi személy tevékenységi körében követi el a bűncselekményt, vagy

- a jogi személy tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében követi el a bűncselekményt, és azt a vezető tisztségviselő felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése megakadályozhatta volna.

Az intézkedés alkalmazásának további esetköre, ha megállapítható a jogi személy gazdagodása, azaz vagyoni előny szerzése oly módon, hogy a jogi személy ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tagja vagy tisztségviselője a bűncselekmény elkövetéséről tudott.

A törvény a jogi személlyel szembeni fellépést csak a célzatos bűncselekmények vagy szándékos eredmény-bűncselekmények (az elkövetés „*vagyoni előny szerzését célozta vagy eredményezte*”) vonatkozásában teszi a bíró számára mérlegelés tárgyává, így – a gyakorlatban igazán jelentőséggel bíró – gondatlan bűncselekmények eleve kívül maradnak az alkalmazhatóság körén.

A törvény a *járvékos felelősség* elvét vallja, tehát a jogi személlyel szemben büntetőjogi intézkedés csak akkor alkalmazható, ha a természetes személy elkövető a jogi személyen belül beazonosítható és vele szemben a büntetőeljárás eredményeként büntetés kiszabására került sor. Amennyiben tehát a bíróság megállapítja ugyan, hogy a természetes személy bűncselekményt követett el, de az elkövetővel szemben büntetést nem szab ki, hanem például megrovásban részesíti vagy próbára bocsátja, a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására nincs törvényi lehetőség. Részünkről osztjuk azt a véleményt, amely szerint a jogi személy szankcionálásához megkövetelhető lenne, hogy a természetes személy elkövetővel szemben végrehajtható szabadságvesztést szabjanak ki. Bagatell ügyekben ugyanis nem célszerű a jogi személyek szankcionálása.

A járvékos felelősség hátránya, hogy pontosan az olyan esetekre nem alkalmazható, amikor a legnagyobb szükség lenne a jogi személy felelősségének megállapítására, mivel a természetes személy elkövető nem fellelhető (ez történik pl., ha a környezetkárosítás egyértelműen kimutatható, mivel a tó vize szennyezett és a tó közelében csak egy finomító üzem található, de a finomító üzemen belül nem azonosítható be az a személy, aki a szennyezésért felelősségre vonható lenne) vagy önmagában még nem elég veszélyes döntések és cselekedetek összehatása vezetett a büntetőjogilag értékelendő magatartáshoz. Szükség lenne tehát egy – a finn törvényben „*anonim bűnösség*” fogalmával jelzett – jogintézményre, amely

lehetővé teszi a jogi személlyel szembeni büntetőjogi fellépést akkor is, ha a tényleges elkövető nem beazonosítható vagy büntetőjogi felelősségre vonása bármely más oknál fogva kizárt.

Továbbá a magyar törvényben szűknek mondható a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések köre, a törvény mindössze a pénzbírság, a jogi személy tevékenységének korlátozása és a jogi személy megszüntetése szankciókat ismeri. A jogi személy megszüntetése – természetesen – kizárólag önállóan rendelhető el, míg a jogi személy tevékenységének korlátozása és a pénzbírság önállóan és egymás mellett is alkalmazhatók. A törvény 26. §-a szerint a jogi személlyel szemben a Btk. 77/B. §-ában szabályozott vagyonekobzás is alkalmazható.

A szankciók szélesebb tárháza ismert a nemzetközi gyakorlatban, amelyek közül hazánkban is meghonosítandó lehetne pl. a jogi személlyel szemben alkalmazandó próbára bocsátás vagy az ítélet nyilvánosságra hozatala. A szankciók köre azáltal is tágítható lenne, ha a bíró kötelezhetné a jogi személyt megfelelő szakmai kvalitással rendelkező személy(ek) alkalmazására. Adott esetben pl. egy „környezetvédelmi referens” rendszeres beszámolási kötelezettséggel élhetne a cég környezetvédelmi politikája vonatkozásában. Vagy alkalmazhatóak lennének az osztrák jogból megismert „utasítások” („*Weisungen*”), amelyek részint technikai (pl. amortizálódott készülékek lecserélésére kötelezés), részint személyi (pl. meghatározott képzettséggel rendelkező munkavállalók alkalmazására kötelezés), részint pedig szervezeti (pl. felügyeleti-ellenőrzési struktúrák kialakítására kötelezés) jellegűek lehetnek.

3.6. A jogi személy büntethetőségéhez kapcsolódó eljárásjogi kérdések

A jogi személyekkel szemben lefolytatott büntetőeljárások jogi irodalma csekély, e tekintetben a vonatkozó nemzetközi dokumentumok sem tartalmazzak rendelkezést. A szabályozást az országok többsége úgy oldotta meg, hogy a természetes személlyel szemben alkalmazandó eljárási jog személyi hatályát bővítették, így a jogi személlyel szembeni büntetőeljárás lefolytatásához kapcsolódó alapvető kérdések (pl. melyek a következményei a vállalkozások eltérő státuszának az eljárás alatt; hogyan oldható meg a vállalkozás képvisellete az eljárásban; milyen az eljárás alá volt vállalkozás eljárási helyzete (közreműködési kötelezettség és védelemhez való jog); hogyan alkalmazhatók a vállalkozással szemben az egyes kényszerintézkedések és milyen eltérő szabályok érvényesülnek a bizonyításban), esetenként megválaszolatlanok maradtak.

A 2001. évi CIV. törvény eljárási rendelkezéseinek tanulmányozása során – bár a jogalkotó kifejezetten tagadja, hogy az eljárásban a jogi személyt terheltként kezelné – a jogi személyt érintő szabályozások helyenként olyan megoldást nyernek, mintha a jogi személy is az eljárás alá vont terhelt, vagy legalábbis „terhelt-szerű” jogalany lenne. Ennek következetes végiggondolása pedig szükségessé teszi a büntetőeljárás alapelveinek, eljárási garanciáinak a jogi személy vonatkozásában történő (át)értelmezését.

Az ártatlanság vélelmének büntetőeljárási alapelve jól példázza, hogy a jogi személy nem mérhető ugyanazzal az eljárási jogi „mércevel”, mint a természetes személy vádlott. Az ártatlanság vélelméből fakad, hogy a bizonyítási teher a vádló feladata és hogy a terhelt bűnösségét minden kétséget kizáróan kell bizonyítani. A terheltnek joga van a saját büntetőjogi felelősségét mentő bizonyítékokat előterjeszteni és az is ismert, hogy az ártatlanság vélelmének ellentéte nem a bűnösség vélelme, hanem a nem-ártatlanságé. A legtöbb külföldi ország szabályozásában a jogi személynek a büntetőeljárásba történő terheltkénti bevonásával a bizonyítási teher megfordul és ezáltal sérül az ártatlanság vélelme. Ilyenkor ugyanis a vállalkozásnak kell bizonyítania, hogy a jogsértő tevékenység elhárítása érdekében a szükséges intézkedéseket megtette azáltal, hogy teljes mértékben ellenőrzése alatt tartotta alkalmazottai tevékenységét. Ez a probléma a magyar joggyakorlatban is előfordulhat, ha a jogi személy annak bizonyítására kényszerül, hogy legalísan szerzett jövedelme nem bűncselekmény elkövetéséből származó vagyoni előny.

Az ártatlanság vélelméhez szorosan kapcsolódó alapelv *az önvádra kötelezés tilalma*, amely eredetileg a természetes személyt védi attól, hogy önmaga emberi méltóságát és személyiségét megsértve - a hatóság kérdéseire válaszolva - köteles legyen bizonyítékot szolgáltatni saját maga ellen. A 2001. évi CIV. törvény értelmében a jogi személy törvényes képviselője vagy alkalmazottai kihallgathatók tanúként. Semmilyen tanúvallomás-tételi akadályt nem szabályoz a törvény, amely lehetővé tenné, hogy ezen személyek – hamis tanúzás terhe mellett – ne kényszerüljenek esetenként terhelt vallomás tételére a jogi személynek az ügyben betöltött szerepe tárgyában. Ilyenkor az alkalmazott gyakorlatilag két rossz alternatíva között választhat: vagy nem mondja el a tudomására jutott és a jogi személyt terhelt tényeket és ezzel hamis tanúzást követ el, vagy a jogi személy ellen vall és ezzel megkockáztatja a vállalkozáson belüli (szakmai) ellehetetlenítését. A hiányos törvényi szabályozás tehát erkölcsi-etikai problémát szül.

A jogi személy törvényes képviselője vagy alkalmazottai esetenként kötelesek olyan információkat is a hatóság tudomására hozni, amelyek a jogi személy üzleti titkának minősülnek, vagy nyilvánosságra kerülésük rontja a jogi személy helyzetét a versenytársakkal

szemben. Ugyanakkor a *nyilvánosság elvét* sértő megoldás lenne olyan szabályozás beiktatása, amely a jogi személyt érintő eljárásban általánosan kötelezővé tenné zárt tárgyalás elrendelését.

A szabályozás további következetlensége, hogy amennyiben a jogi személy törvényes képviselője a büntetőeljárás terheltje, a jogi személlyel kapcsolatos büntetőeljárásban a jogi személy részére képviselőt nem hatalmazhat meg, a terhelti minősége egyébként nem függeszti fel a törvényes képviselői minőségét, ezért nem zárja ki a jogi személy büntetőjogi szankcionálhatóságával kapcsolatos ténykedését. [Tv. 9. § (5) bek. b) c) pont, (6) bek. önállóan fellebbezhet, akkor is, ha egyébként terhelt.]

A jogi személlyel szemben érvényesíthető *kényszerintézkedések* vonatkozásában a bíróságok és a jogtudomány feladata annak részletes kidolgozása, milyen módon alkalmazhatók a házkutatás, lefoglalás, számlák zárolása és ellenőrzése a jogi személyekkel szemben. Különösen a multinacionális vállalkozások esetében lehet nehezen meghatározható a házkutatásnál a „ház” fogalma, továbbá, hogy nagyvállalkozásoknál milyen módon alkalmazható a telefonos megfigyelés.

A társaságok felelőségénél a prevenció még nagyobb jelentőséggel bír, mint a hagyományos büntetőjogban; egyrészt azért, mert a gazdasági társaságoktól még inkább elvárható, hogy a bűncselekmények megelőzésére maguk hozzanak meg bizonyos intézkedéseket; másrészt a szankcionáláshoz kapcsolódó lehetőségek (utasítások, *diverzió*) még inkább preventív jellegűek, mint az egyéni büntetőjogban. Hazánkban is meggondolandó lenne a diverziós eljárás bevezetése e helyütt.

3.7. Az állam büntetőjogi felelősége

Az állam széleskörű jogokkal és kötelezettségekkel felruházott jogi entitás, sajátos jogi személy. Büntetőjogi felelőségének vizsgálatakor eltérő problémákkal találkozunk a nemzetközi jogban (pl. az állami szuverenitás kérdése, a szupranacionális intézmények hiánya stb.) és a nemzeti jogokban (pl. az állam önmagát nem vonhatja felelősségre és így nem szankcionálhatja, a pénzbüntetés értelmezhetetlenségé az állami szervek vonatkozásában stb.). Ugyanakkor e kérdéskör érintetlenül hagyásával nem kapnánk teljes képet a jogi személyek büntetőjogi felelőségéről.

Az állam büntetőjogi felelőségének értelmezhetősége tekintetében tehát szükséges állást foglalni mind a nemzetközi jog, mind a nemzeti jogalkotások szintjén. A nemzetközi jogban valószínűleg hosszú folyamat eredményeként alakulnak majd ki azok a jogintézmények,

amelyek szupranacionális jogkörük által képesek lesznek a szuverenitásukból engedő nemzetek felett büntetőeljárást folytatni és ítélni. Így pl. egy transznacionális joghatósággal bíró állandó nemzetközi bíróság felállítása elengedhetetlen lesz. A nemzeti jogalkotás során pedig minden állam maga határozza meg, hogy mennyiben hajlandó az állami szerveket a jogi személyekével egyező eljárás keretében a „vádoltak padjára ültetni.” A tisztességes piaci verseny szabályai betartásának biztosítása azonban mindenképpen megkívánja, hogy az állami szervek esetenként hasonló elbírálásban részesüljenek, mint nem az állami szférából érkező versenytársaik.

3.8. A vállalkozás vezetőinek felelőssége

A jogi személyek büntetőjogi felelősségének vizsgálata során nem lehet figyelmen kívül hagyni a jogi személy vezetőségének büntetőeljárás keretében történő felelősségre vonhatóságát sem, hiszen a jogi személy tevékenységének a törvényes keretek között történő működtetéséért, illetve a jogi személy keretei között megvalósított bűncselekmény megakadályozásáért gyakran a vezetőség a felelős.

Az üzletvezetői felelősség értelmezése során kiindulásként két eset különítendő el. (Megjegyzendő, hogy a két esetkör között a határvonal olykor rendkívül szűk, így elhatárolásuk nem mindig problémamentes.) Egyrésztől tény, hogy a maga *a vállalkozás tevékenysége harmadik személy(ek)nek sérülést, veszélyhelyzetet vagy kárt okozhat* (pl. környezetszennyezés). Ekkor a polgári jog általános szabályai alapján a tulajdonos (vezető) felelőssége egyértelmű: ő uralja a vállalkozást, mint kibocsátási veszélyforrást, így felel érte, ha azt jogellenesen hasznosítják. Az előzőtől elválasztandó második esetkör, amikor *a vállalkozás dolgozói okoznak büntetőjogilag releváns sérülést vagy veszélyhelyzetet, esetleg kárt harmadik személy(ek)nek*. Ilyenkor kérdéses lehet az üzletvezetői felelősség. Mindkét esetben a felelősség lényegi tartalmi eleme viszont, hogy a vezető területileg vagy szervezetileg hatáskörrel rendelkezék az adott alkalmazotti tevékenység felett.

A legtöbb esetben tehát a jogi személy keretein belül tevékenykedő vezető személyes felelőssége is megállapítható az elkövetett bűncselekményért, illetve annak meg nem akadályozásáért, így a jogi személy szankcionálása mellett nem elhanyagolandó a vezető tisztviselő személyes felelősségének vizsgálata. Erre megoldással szolgálhat az anyagi büntetőjogban szabályozott közvetett tettesség új esetkörének létrehozása, amikor is a vezető a jogi személy kvázi eszközkénti felhasználásával követ el bűncselekményt, ilyenkor azonban a jogi személy (mint felhasznált „eszköz”) szankcionálása kizárt. Vagy a bűncselekmény jogi

személy általi elkövetésének meg nem akadályozása esetén szóba kerülhet a mulasztásos elkövetés a vezető tisztviselő tekintetében, hiszen lényegében a szükséges felügyeleti intézkedések elmulasztása révén – cselekvési kötelezettség és lehetőség fennállása ellenére -, a bűncselekmény „megtörténni hagyásáról” van szó.

4. Saját álláspont

1. Álláspontunk szerint a jogi személy részére büntetőjogi felelősséget teremteni nem feltétlenül és nem minden áron szükséges. A hagyományos kontinentális büntetőjogi dogmatikát elfogadó szerzők jogosan fogadják fenntartással, hogy a jogi személy büntetőjogi felelőssége – klasszikus fogalomként – megállapítható lenne. A magyar törvényben sem a jogi személy büntetőjogi felelősségéről, hanem *a jogi személynek a büntetőeljáráshoz megállapított felelősségéről* van szó, amely a jogi személy tagja vagy dolgozója által a jogi személy működési körében vagy érdekében elkövetett bűncselekménye miatti bűnösségen alapul.

Ez a felelősség a büntetőbíróság által és a büntetőeljáráshoz történő megállapítás ellenére *nem büntetőjogi felelősség*, hanem az adhéziós eljárásban megállapított jogi felelősség, mert *egyrésztől* nem állapít meg bűnösséget: az intézkedés alkalmazását a jogi személy tagja vagy dolgozója bűnösségének megállapítására alapozza, amellyel kapcsolatos tevékenység vagy mulasztás a jogi személynek felróható; *másrésztől* nem a büntetőtörvény szankciórendszerét alkalmazza, hanem sajátos „államigazgatási jellegű” szankciórendszert, amely nem eredményez büntetőjogi felelősséget, annak ellenére, hogy megállapítására az adhéziós büntetőeljáráshoz kerül sor.

2. Azt természetesen nem lehet vitatni, hogy a jogi személy a működésével kapcsolatban jogi felelősséggel tartozik. Ennek szintjei lehetnek:

- a.) polgári jogi (kötelmi-kártérítési) felelősség a polgári peres eljárásban vagy peren kívüli megegyezéssel;
- b.) államigazgatási jogi felelősség: az államigazgatási-gazdaságirányítási szabályok megsértése miatt történő bírságolás és egyéb szankciók (pl. adó-, társadalombiztosítási-, környezetvédelmi-, egészségügyi-, igazgatási-, gazdasági verseny bírság stb.);

c.) büntetőeljárásban megállapított felelősség, amely a jogi személy tagjának, dolgozójának individuális tevékenységével kapcsolatos, és mint ilyen, bűnösségen alapul.

Az a.) és b.) pont szerinti esetekben a jogi felelősség objektív alapú is lehet, a c.) pont alatti felelősség alapja a jogi személy tagjának vagy dolgozójának szubjektíve felróható tevékenysége vagy mulasztása.

A jogi szabályozásnak megfelelően a jogi személlyel szembeni felelősségre vonás az a.) és b.) pontok alatti esetekben is lehet hatékony, arányos és visszatartó, tehát ez a hármas szempont önmagában nem indokolná a c.) pont alatti verzió szükségességét.

A c.) pont alatti verzióban a felelősségre vonás csak a jogi fogalomnak megfelelő szerveződés mellett létrejött jogi személy esetében lehet indokolt, egyéb személyi társulások csak a bűnszövetség vagy a bűnszervezet fogalma alá illeszthetők.

3. Amennyiben a büntetőjogi felelősség megteremtése mellett döntenék, számunkra az *önálló felelősség* olyan modellje tűnik a leginkább elfogadhatónak, amelyben nem szűkítenék le a tényleges elkövetők körét a jogi személyen belül meghatározott kategóriákra, hanem a jogi személy felelne a nevében, érdekkörében eljárva cselekvő bármely képviselő vagy alkalmazott által elkövetett bűncselekményért, amennyiben a jogi személy természeténél fogva képes az adott tényállás megvalósítására. A bizonyítási teher megfordításával lehetőséget biztosítanánk a jogi személynek arra, hogy tisztázza magát a vádak alól, a társaságnak azt kellene bizonyítania, hogy nem tudott és a kellő gondosság mellett nem is tudhatott alkalmazottja jogsértő magatartásáról. Abban az esetben, ha a tényleges elkövető a jogi személyen belül nem beazonosítható, a jogi személy felelőssége még inkább előtérbe kerülne.

5. Az értekezés eredményeinek hasznosítási lehetőségei

Bár az értekezés témája néhány éve monográfia formájában megjelent a hazai szakirodalomban [*Sántha*], az itt feldolgozást nyert problémakör (közösségi jog és nemzeti büntetőjogok közötti kapcsolatrendszer, az állam és a vezető tisztségviselők büntetőjogi felelőssége stb.) azonban nem nyert az eddigiekben ilyen mélységű kidolgozást. A dolgozat kiterjedtebb jogösszehasonlító kutatást tartalmaz és eltérő szempontrendszerű feldolgozását adja a témának.

A jogi személy büntetőjogi felelőssége, illetve büntetőeljárás keretében történő szankcionálhatósága jól példázza a tényt, hogy a hazai büntetőjog sem mentesülhet a közösségi jog befolyásától és a magyar jogalkotóknak is szem előtt kell tartaniuk az uniós elvárásokat. Az ennek szellemében született 2001. évi CIV. törvény kritikai értelmezésével a doktori dolgozat iránymutatást ad a további jogfejlesztés lehetséges irányának. Az eljárási kérdések részletes áttekintésével pedig megkönnyítheti a jogalkalmazó szervek munkáját. Végül, de nem utolsósorban az egyetemi jogi oktatásban is hasznosításra érdemes lehet az értekezés tudományos eredményeinek összesítése.

6. A témához kapcsolódó publikációk

1. A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a külszöbön álló magyar szabályozásra. Acta Jur. et Pol. Tomus LIII. Fasc. 10. Különnyomat a Szabó András Emlékkönyvből. Szeged, 1998.
2. Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. Ügyvédek Lapja 2001/1.
3. Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelőssége Btk.-ba történő bevezetésének szükségességéről. Jogelméleti Szemle 2001/2.
4. A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. Collega 2001/12.
5. A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. Jogelméleti Szemle 2001/4.
6. A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kodifikálása Ausztriában és Magyarországon. Collega, 2002/2.
7. Societas delinquere non potest ...? Acta Jur. et Pol. Tomus LXII. Fasc.3. Szeged, 2002.
8. A jogi személy büntetőjogi felelőssége Hollandiában. Acta Jur. et Pol. Tomus LXIII. Fasc. 5. Szeged, 2003.
9. A jogi személy büntetőjogi felelőssége Franciaországban. Jogelméleti Szemle 2003.
10. A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége Svájcban. Európai Jog. 2004/7.
11. A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése. In: (szerk.: Nagy Ferenc) „A szerb és a magyar büntetőjog és büntető eljárási jog aktuális kérdései” c. konferencia anyaga. Kiadja az SZTE Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszéke. Szeged, 2004.
12. A vállalkozások büntethetősége az angolszász jogrendszerekben. Acta Jur. et Pol. Tomus LXVI. Fasc. 5. Szeged, 2005.

13. A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről szóló új törvény Ausztriában. In: (szerk.: Ligeti Katalin) Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. Complex Kiadó. Budapest, 2005.
14. A jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonhatóságának eljárásjogi kérdései. In: (szerk. Karsai Krisztina) Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Nyomdász Kft. Szeged, 2005.
15. A vállalkozás vezetőinek felelőssége a német és a francia büntetőjogban. Acta Jur. et Pol. Tomus LXVII. Fasc. 5. Szeged, 2006.
16. Aktuális kérdések a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről a bővülő Európai Unióban. In: (szerk.: Nagy Ferenc) *Ad futurum memoriam*. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Szeged, 2007.

TARTALOMJEGYZÉK

1. A kutatási téma előzményeinek rövid összefoglalása	1
2. Az értekezés célja és az értekezés elkészítésében alkalmazott módszerek	2
3. Az értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása	3
3.1. A jogi személy büntethetőségéhez kapcsolódó egyes elméletek	3
3.2. A hagyományos büntetőjogi alapelvek újraértékelése és a jogi személy szankcionálása során jelentkező egyéb problémák	4
3.3. A jogi személy büntetőjogi felelősségének megtétele az Európai unió és a nemzetközi jog vonatkozó jogforrásaiban	5
3.4. Az európai törvényalkotás és joggyakorlat jelenlegi állása	6
3.5. A magyar szabályozás	8
3.6. A jogi személy büntethetőségéhez kapcsolódó eljárásjogi kérdések	10
3.7. Az állam büntetőjogi felelőssége	12
3.8. A vállalkozás vezetőinek felelőssége	13
4. Saját vélemény	14
5. Az értekezés eredményeinek hasznosítási lehetőségei	15
6. A témához kapcsolódó publikációk	16
7. Tartalomjegyzék	17

1. A short summary on the history of the research topic

Criminal liability and punishability within the framework of criminal proceedings of legal persons has a long history in the *common-law system* and in the legal regulations of certain continental countries of Europe (e.g. the Netherlands, France). The Anglo-Saxons interpret the term “person” as covering both natural and legal persons, which is a practical solution, and they have a rich case law and literature regarding the criminal liability of legal persons [Wells, Wolf].

In the territories of Europe “brought up” on German dogmatic bases, the criminal liability or at least their punishability within the framework of criminal proceedings was too strange to get integrated into the body of criminal law in the context of the dogmatic maturity of traditional criminal law principles and the bases of liability, and instead, the personal liability of the managing officials of companies was examined. [Roxin, Jescheck]

However, criminalisation processes gathered speed with the rapid spread of *social and economic development* and a lot of criminal facts are committed by legal persons and not by natural persons. Behind the structures of legal persons, we can find the individual criminal and sometimes the company is established in order to hide the committal of crimes. Criminal law may not remain negligent regarding the breach of consumer protection and tax fraud, crediting manipulation and harms caused to the environment amounting to several million forints, the perpetrators of which cannot be found in many cases due to the complex multiple organisational structures of legal persons.

Therefore, the literature of criminal law is rather in favour of the justification of this new form of liability, which is true even for the German lawyers who previously rejected the idea in full [Heine, Fieberg].

In the contemporary Hungarian literature, the first study to touch upon the issue of the criminal liability of legal persons was first published in 1995 [Fülöp]. Following the change of the regime, a lot of studies were published in this matter arguing for and also against the introduction of this special form of liability [Kígyóssy, Sántha, Tóth, Erdei].

Apart from the literature and certain legislative bodies of the Member States, *the legislators of the European Union* also noticed the more intense presence of companies and legal persons in criminal activities [Delmas-Marty-Vervaele]. That was why several legal sources were published, first for the protection of the financial interests of the Union and later on, for that of wider areas (environmental protection, trafficking in persons etc) in which the Member

States are urged to reconsider the introduction of the application of efficient, proportionate and deterring sanctions against legal persons in their legislation. This requirement in itself does not entail any obligation to resort to the means of criminal law when the rules of the civil, corporate, administrative and competition law of the Member State correspond to the three concepts required as the features of sanctions. However, the majority of the Member States, including Hungary, consider it necessary to “come with the big gun”, that is, to apply criminal means.

2. The objective of the dissertation and means applied for the preparation of the dissertation

The *objective* of the dissertation is to consider which regulation would be the most efficient regarding actions against criminal illegal acts of partnerships. During this, we overviewed the regulatory models of the countries of Europe beyond the relevant European Union legal norms and the international norms, indicating the dogmatic and procedural problems arising from the issue, as well as the possible alternative solutions to be given to these.

Our research method was to process the Hungarian and foreign literature (monographs, textbooks and manuals, articles) and, in some cases, the jurisdiction together with studying the relevant legal sources on reliable pages, usually on the official website of the European Union. We made efforts to use the up-to-date *acquis* and to get an overview on the literature and legal acts published in English, German and French where possible. We formulated our scientific results in the hope that the “stepchild” of the development of the Hungarian criminal law, i.e. the criminal liability of the legal person, aiming at succeeding for centuries be integrated into the order of criminal law, even if not as an organic part.

3. The summary of the scientific results of the dissertation

3.1. Certain notions attached to the criminal liability of the legal person

When examining the criminal liability of the legal person, it is of primary importance to clarify who the person is and what is the act substantiating the liability of the company. The dissertation provides details on the theories regarding the liability of the legal person.

3.2. Re-evaluation of the traditional basic principles of criminal law and other problems occurring during the punishability of the legal person

The introduction of the criminal liability of the legal person and the punishability of the legal person within the framework of a criminal procedure raises the issue of reconsidering and re-evaluating some traditional basic principles of criminal law. The dissertation provides an overview on these and offers proposals for the solutions.

3.3. Opinions on the criminal liability of the legal person in the legal acts of the European Union and of the international law

After surveying several *legal acts* of the European Union (conventions, framework decisions, joint actions, directives), we considered the relevant legal acts of the international law (OECD Convention, UN Convention, FAFT recommendation, conventions and decisions of the Council of Europe). Besides, we referred to the *Corpus Juris Europaeae* as a product of the European criminal law science.

3.4. The legislation and jurisdiction of European States

We provided an overview on the legal situation of thirty European countries, that is, of the Member States of the European Union, as well as Switzerland, Norway and Iceland.

We can differentiate between the models prevailing in the countries of continental Europe: they lay down liability either in *material criminal law* ("punishability") or in *administrative law (minor offences)*, although the regulatory system in several states does not make a rigid distinction.

In the framework of a *cross-section comparing laws*, we described the more or less common features of the regulatory models of the countries which were presented previously in details, and made an attempt on their systematisation according to certain aspects (possible methods of codification; the criminal offences substantiating the liability of the legal person; which legal persons are affected when examining liability; the conditions of liability; the relationship between the punishability of the individual and that of the legal person; the method of determining the fine to be imposed etc.).

3.5. Hungarian regulation

Following the overview of the development in the legal history of the criminal liability of partnerships, the dissertation presents the views of those who elaborated on the subject in Hungary.

It dedicates a separate chapter to Act CIV of 2001 on the criminal sanctions to be applied against legal persons.

3.6. Procedural issues relating to the punishability of the legal person

The literature in the jurisprudence on criminal proceedings against legal persons is not extensive, and in this regard, the relevant international documents have no provisions either. The majority of the countries regulate the issue by extending the personal scope of the procedural law to be applied against natural persons and thus, the basic questions (e.g. what are consequences of the different statuses of companies during the proceedings; how the company can be represented during the proceedings; what is the procedural situation of the company under prosecution (obligation to contribute and the right to defence); how certain enforcing measures can be applied against the company and what are the rules that govern evidencing) remained unanswered in some cases.

The dissertation attempts to provide answers to all the questions arisen.

3.7. Criminal liability of the state

The state is a legal entity invested with extensive rights and obligations, and is a specific legal person. When examining its criminal liability, we are faced with differing problems both in the international (e.g. the issue of state sovereignty, the lack of supranational institutions etc.) and in the national laws (e.g. the state may not be made responsible by itself and may not sanction itself; fine cannot be interpreted with regard to state bodies etc.). However, the picture on the criminal liability of legal persons cannot be full without touching upon this matter, too.

3.8. Liability of the management of the company

When examining the criminal liability of legal persons, we cannot disregard the criminal liability of the management of the legal person, since it is often the management to be held responsible for the legal operation of the legal person's activities and for the prevention of a criminal offence committed as a legal person.

4. Own views

1. In our view, it is not a must to create criminal liability for legal persons, and it is not necessary to do so at all costs. Authors accepting the traditional continental dogmatics have good reason to challenge the establishment of the criminal liability of the legal person as a recognised notion. In Hungarian law, it is not the criminal liability of the legal person but *the legal person's liability established during the criminal proceedings* which is based on the criminality of the legal person for a criminal offence committed by the member or employee of the legal person within the scope of operation or in the interest of the legal person.

Despite the establishment by the criminal court and in the criminal proceedings, this liability is *not a criminal liability* but a legal liability established in the adhesion procedure as, *on the one hand*, it does not establish criminality: it justifies the application of the measure by establishing the criminality of the member or employee of the legal person regarding which an action or default may be imputed to the legal person; *on the other hand*, it does not avail itself of the system of sanctions of criminal law but a specific system of sanctions "of the public administration kind", which does not result in criminal liability despite the fact that such is established in the adhesion criminal proceedings.

2. Naturally, it is beyond doubt that the legal person is legally liable for its operation. Its levels are as follows:

- a) civil liability (contractual and compensational) in civil proceedings or in out-of-court settlements;
- b) liability in administrative law: fine and other sanctions (e.g., fines in taxation, social security, environment, health, administration, economic competition etc.) imposed for the breach of public administration and economic management rules;

- c) liability established in criminal proceedings concerning the individual activity of the member or employee of the legal person and, as such, is founded on criminality.

In cases under points a) and b), the criminal liability can be objective, while the grounds for the liability under point c) are the actions or default of the member or employee of the legal person imputed subjectively.

According to the legal regulation, the responsibility enforced against the legal person may also be efficient, proportionate and deterring in the cases specified under points a) and b), so these three aspects are not sufficient in themselves to justify the necessity of the version under point c).

In the version under point c), it is justifiable only in the case of legal persons established by an organisation complying with the legal notion to be held responsible, and other partnerships come under the notion of criminal association or criminal organisation only.

3. If we decided to create criminal liability hereunder, we consider that the most feasible way seems to be a model of *individual liability* in which we do not narrow down the range of actual perpetrators to certain categories within the legal persons, but the legal person is held responsible for any criminal offence committed by any representative or employee acting on behalf and within the range of interests of the legal person provided the nature of the legal person allows for the realisation of the facts concerned. By reversing the burden of proof, the legal person would have the opportunity to exonerate itself from the charges, and the company should prove that it had no knowledge, and with due care and caution taken, could have had no knowledge of the conduct of its employee breaching the law. If the identity of the actual perpetrator cannot be identified within the legal person, the legal person's liability would all the more be highlighted.

5. Possible means of utilising the results of the dissertation

Although the subject of the dissertation was published in Hungarian literature as a monograph some years ago [*Sántha*], the range of problems worked out hereunder (relationship between the Community law and the national criminal laws, criminal liability of the state and the executive officials) has not been elaborated to such details so far. The dissertation includes an extensive research by comparing laws and provides a discussion on the subject from different aspects.

The criminal liability and punishability under criminal proceedings of legal persons is a good example of the fact that not even the Hungarian criminal law is free from the influence of Community law, and that the Hungarian legislators have to have the expectations of the Union in mind. By criticising Act CIV of 2001, which was created in this spirit, the dissertation provides orientation with regard to the possible ways of further legal developments. Also, by providing a detailed overview on procedural matters, it can facilitate the work of the authorities applying the law. Last but not least, the summary of the scientific results of the dissertation can be used in law education at university, too.

6. Publications in the subject

1. Issues on legal persons as legal entities in the criminal laws of The Netherlands and France, taking into account the imminent regulations in Hungary. In: Acta Jur. et Pol. Tomus LIII. Fasc. 10. Special print from the Szabó András Memorial Volume. Szeged, 1998
2. Thoughts on the criminal liability of legal persons. In: Ügyvédek Lapja 2001/1
3. Thoughts on the necessity of introducing the criminal liability of legal persons into the Criminal Code. In: Jogelméleti Szemle 2001/2
4. Views on the criminal liability of legal persons in the European Union. In: Collega 2001/12
5. Views on the criminal liability of legal persons in the European Union. In: Jogelméleti Szemle 2001/4
6. Codification of legal persons as legal entities in the criminal laws of Austria and Hungary. In: Collega 2002/2
7. Societas delinquere non potest ...? In: Acta Jur. et Pol. Tomus LXII. Fasc. 3. Szeged, 2002
8. Criminal liability of the legal person in The Netherlands. In: Acta Jur. et Pol. Tomus LXIII. Fasc. 5. Szeged, 2002
9. Criminal liability of the legal person in France. In: Jogelméleti Szemle 2003
10. Punishability of companies under the criminal law of Switzerland. In: Európai Jog 2004/7
11. Views on the criminal liability of legal persons. In: Conference publication for the conference "Current issues on the criminal law and the law of criminal proceeding in Serbia and Hungary". Szeged, 2004
12. Punishability of companies in the common-law systems. In: Acta Jur. et Pol. Tomus LXVI. Fasc. 5. Szeged, 2005

13. The new Act on the criminal liability of legal persons in Austria. In: The Wiener A. Imre Honour Volume. Ed. Complex. Budapest, 2005
14. Procedural law issues on the criminal responsibility of legal persons. In: Conference publication entitled "Keresztmetszet" of the conference "Fiatal Büntetőjogászok II. Fóruma". Ed. Nyomdász Kft. Szeged, 2005
15. The responsibility of company executives in the German and French criminal laws. In: Acta Jur. et Pol. Tomus LXVII Fasc. 5 Szeged, m2006
16. Current issues on the criminal liability of legal persons in the enlarging European Union. In: *Ad futurum memoriam*. Studies in the honour of the 85th birthday of Cséka Ervin. Szeged, 2007

